

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศไทยในระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา เริ่มจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 – ฉบับที่ 7 (2504 – 2539) รัฐบาลได้ใช้นโยบายที่มุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้อัตราการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ เพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 7-8 ต่อปี แต่ว่าการพัฒนาตามแนวทางในช่วงเวลานั้นเป็นการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตเทคโนโลยีและการตลาดจากภายนอกประเทศ ที่เน้นการส่งเสริมอุตสาหกรรม การบริการและการส่งออก มีการใช้ทรัพยากรภายในประเทศอย่างฟุ่มเฟือยและหมดลงอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของประชาชนในชนบทอย่างมากมาย ในทางกลับกันการพัฒนาภาคเกษตรซึ่งเป็นภาคที่มีประชากรอยู่เป็นจำนวนมากถูกละเลย โดยการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรมนี้ ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวยมากขึ้น ทำให้ปัญหาพื้นฐานของภาคการเกษตรที่ยังคงอยู่ไม่ได้รับการแก้ไขเท่าที่ควร และเกิดความอ่อนแอตามลำดับ

จากแนวทางการพัฒนาของรัฐที่ล้มเหลวและไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชนชนบทได้นั้น ทำให้ประชาชนไม่สามารถที่จะพึ่งพารัฐและเริ่มแสวงหาทางออกเพื่อความอยู่รอด ผลจากการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอย่างหนัก และการกระทบกระเทือนต่อคุณภาพชีวิตของคนไทยอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้การพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมายังไม่ได้คำนึงถึงพื้นฐานวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนสามารถจัดการได้ รวมทั้งการมองข้ามการพัฒนาคุณค่าความเป็นมนุษย์ละเลยภูมิปัญญาชาวบ้าน และวิถีชีวิตความเป็นอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไทย ที่สำคัญคือ ผลของการพัฒนาที่รัฐคิดให้และชาวบ้านเป็นผู้กระทำตาม ทำให้ชุมชนตกอยู่ในสภาวะพึ่งพาตนเองไม่ได้ที่ว่าต้องพึ่งพาแต่ภายนอก ส่งผลให้เกิดหนี้สินอย่างน่าเป็นห่วง

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (2535-2539) ถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนของการพัฒนาโดยรัฐบาลได้ริเริ่มกำหนดแผนงานบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดมาใช้ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศเกษตร ทว่าแผนพัฒนาดังกล่าวยังคงให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาสังคมไม่มากนัก จนกระทั่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) มีการให้ความสำคัญด้านการพัฒนาสังคมชนบทมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเน้นพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาทุกด้าน

ตลอดจนเน้นการพัฒนาและสร้างความสมดุลของการผลิตกับทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กันไป (วิทยา,2542) การพัฒนาดังกล่าวนี้ทำให้เกิดกระแสการพัฒนาหลักในปัจจุบัน คือการพัฒนาศักยภาพของคนและกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการหรือพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งหมายถึงให้ท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง เพื่อให้การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีแนวคิดที่ว่า ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นกุญแจสำคัญของการพัฒนาสังคมในทุกๆ ด้าน ดังปรากฏอยู่ในหลายประเทศ ซึ่งชี้ถึงข้อสรุปนี้ รวมทั้งมีตัวอย่างอยู่ทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศทั่วโลกที่ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาองค์กรชุมชนและสังคมในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การศึกษา และสุขภาพอนามัย และศักยภาพขององค์กรชุมชนไปพร้อมๆ กัน คือหัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืนซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในเวลาเดียวกัน

จากการพัฒนาในรูปแบบใหม่ร่วมกับหน่วยงานรัฐหลายหน่วยที่ได้ร่วมมือแก้ไขโดยการส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชนจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรทางการเกษตรขึ้นมามากมายหลายรูปแบบ พบว่า การดำเนินการขององค์กรการเกษตรในชุมชนยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากยังมีปัจจัยและเงื่อนไขมากมายทั้งในตัวเององค์กรและนอกองค์กรที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกีดกัน และครอบงำองค์กรเหล่านี้ เช่น กฎ ระเบียบต่างๆ หรือแม้กระทั่งข้อตกลง ก็อาจจะเป็นข้อจำกัดในการทำงานกลุ่มได้ นอกจากนี้วิธีการดำเนินงานของรัฐเองก็เป็นปัญหาต่อการพัฒนาองค์กรทางการเกษตรเช่นกัน เนื่องจากบางครั้งขาดจุดยืนที่แน่นอน ขาดความสนใจในหลักการ และกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก อาจสรุปได้ว่าการที่ชุมชนหรือองค์กรใดประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีศักยภาพสูง ก็ย่อมจะทำให้มนุษย์หรือชุมชนนั้นก้าวหน้า (จารุพรรณ,2538) เช่นเดียวกันกับการที่องค์กรชุมชนด้านการเกษตรในชุมชนใดชุมชนหนึ่งจะมีการพัฒนาไปในทางที่ดีหรือทางที่เจริญก้าวหน้าได้นั้น ต้องมีปัจจัยหลายสิ่งหลายอย่างคอยสนับสนุนอยู่ ซึ่งปัจจัยที่มีสำคัญที่สุดคือ ศักยภาพ (Potential) ของชุมชนและขององค์กรการเกษตร ซึ่งประกอบไปด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์กรทางสังคม ผู้นำในชุมชน การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับราชการ ตลอดจนการให้ความรู้

บ้านสันคะยอม หมู่ 1 ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มีการรวมกลุ่มทางการเกษตรหลากหลายกลุ่มที่เข้มแข็ง คือกลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งมีการพัฒนามาโดยลำดับ จากเดิมอยู่ในสภาพล้าหลัง และมีการพัฒนาในหลายๆ ด้าน จนทำให้ชุมชนมีศักยภาพและความเข้มแข็งในที่สุด ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศักยภาพขององค์กรชุมชนด้านการเกษตรของหมู่บ้านสันคะยอมในการพัฒนาการเกษตรประสบผลสำเร็จ ตลอดทั้งศึกษาความเป็นมา โครงสร้างทางสังคม

และบทบาทขององค์กรชุมชนด้านการเกษตร เพื่อจะได้ข้อสรุปเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์กร
ทางการเกษตรในชุมชนอื่น ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความเป็นมา โครงสร้างทางสังคมและบทบาทขององค์กรชุมชนด้านการ
เกษตรต่อการพัฒนาด้านการเกษตรในชุมชน
2. เพื่อศึกษาศักยภาพ ปัญหา และข้อจำกัดขององค์กรชุมชนด้านการเกษตรในชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลที่ได้จากการศึกษานี้ น่าจะได้ข้อสรุปที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาข้อมูลด้านศักยภาพ
ขององค์กรชุมชนสำหรับใช้เป็นแนวทางการพัฒนาในองค์กรชุมชนอื่นต่อไป

ขอบเขตของการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านต่างๆ ไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร

1.1 พื้นที่ศึกษา คือ บ้านสันคะยอม หมู่ 1 ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่ง
เป็นหมู่บ้านที่มีความสอดคล้องกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้เพื่อเลือกพื้นที่ในการศึกษาค้างนี้

1.1.1 เป็นหมู่บ้านที่มีประสิทธิภาพในการรวมกลุ่มและสามารถดำเนินกิจกรรม
ต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน

1.1.2 เป็นหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติสูง ส่งผลให้คนในชุมชนมี
โอกาสปฏิสัมพันธ์ ฟังพาทอาศัยกัน และมีความเป็นชนบทในทางกายภาพ
ทั้งด้านภูมิประเทศ สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

1.1.3 ขนาดของชุมชนไม่ใหญ่จนเกินไป การคมนาคมสะดวก สามารถเข้าไป
ทำการศึกษาได้

1.2 ประชากร การเลือกประชากรในการศึกษานั้นได้เลือกประชากรชายและหญิง ที่มี
อายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ในหมู่บ้านที่มีการรวมกลุ่ม 3 รูปแบบ คือกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร และ
กลุ่มออมทรัพย์ที่มีการรวมกลุ่มกิจกรรมในชุมชน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน รวมถึงประวัติความเป็นมา ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ตั้ง การคมนาคมติดต่อกับภายนอก ทรัพยากรชุมชน ประชากร เศรษฐกิจและสังคม การเมือง การปกครอง สภาพาสสิ่งแวดลอม การศึกษา และการรับรู้ข่าวสารทั่วไปในชุมชน

2.2 ศึกษาทัศนคติความเชื่อของชาวบ้าน ด้านการเกษตรที่สัมพันธ์กับลักษณะความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน ตลอดจนความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

2.3 ศึกษาศักยภาพขององค์กรชุมชนด้านการเกษตรในชุมชน ในด้านความสามารถขององค์กรเกษตร การบริหารกลุ่ม การจัดการกับปัญหาเฉพาะหน้าของกลุ่ม ประโยชน์ของการรวมกลุ่มต่อสมาชิก ประโยชน์ของกลุ่มต่อชุมชน อำนาจต่อรองกับภายนอก ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นหลักในการศึกษาไว้ 4 ประการ คือ

1. ลักษณะของกลุ่มในชุมชน มืองค์ประกอบและการดำเนินงานอย่างไร โดยมีประเด็นย่อยคือ

- กฎระเบียบ กติกา และข้อตกลงขององค์กรที่มีอยู่
- การบริหารภายในองค์กรทางการเกษตรของกลุ่ม
- เงื่อนไขและวิธีการทำให้กลุ่มองค์กรชุมชนด้านการเกษตรมีการพัฒนาให้เติบโตขึ้นหรืออ่อนแอลง

2. บทบาทสมาชิกภาพ

ความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม และความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มมีความสัมพันธ์อย่างไรบ้าง โดย

- ศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนของการเข้าเป็นสมาชิก ได้แก่ ความต้องการเป็นสมาชิก และเหตุการณ์ หรือสิ่งกระตุ้นที่เกิดขึ้นให้ตัดสินใจเข้าร่วมกลุ่มนั้น
- ศึกษาความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่ม
- ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกภาพ

3. บทบาทของผู้นำ

เพื่อศึกษาดังบทบาทและภาวะผู้นำที่สนับสนุนหรือส่งเสริมให้กลุ่มสามารถรวมกันได้ ในประเด็นของ

- สถานภาพทางสังคมและบทบาทของผู้นำกลุ่มต่อการดำเนินงาน
- บริหาร และจัดการขององค์กร
- ความสามารถในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน

- การแบ่งหน้าที่และการดำเนินงาน
- การยอมรับของสมาชิกในองค์กร

4. การพัฒนาด้านการเกษตร

หลังจากที่กลุ่มสามารถรวมตัวกันได้แล้วได้มีการดำเนินงานและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้มากขึ้นเพียงใด ในด้านต่างๆ ดังนี้

- การผลิตและผลผลิตขององค์กรเกษตรในชุมชน
- สภาวะทางเศรษฐกิจ รายได้ ความเป็นอยู่ของสมาชิกในองค์กรชุมชนด้านการเกษตร
- สภาวะสังคม ภายในองค์กรชุมชนด้านการเกษตรในชุมชน

นิยามศัพท์

ศักยภาพ หมายถึง ความสามารถที่มีอยู่ในตัวบุคคล หรือกลุ่มบุคคลซึ่งนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้

ศักยภาพองค์กรชุมชน หมายถึง ระดับความสามารถในการจัดการขององค์กรชุมชนด้านการเกษตรโดยวัดได้จากความเข้มแข็งของกลุ่ม วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม การกำหนดกฎระเบียบ สมาชิก คณะกรรมการกลุ่ม กิจกรรมและการระดมทุนภายในกลุ่มรวมถึงการพัฒนากลุ่มในอนาคต ตลอดจนการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม

องค์กรชุมชนด้านการเกษตร หมายถึง กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านสันคะยอม ที่รวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินกิจการ มีวัตถุประสงค์ร่วมกันที่ชัดเจน เป็นที่ยอมรับของสมาชิก และช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

บทบาท หมายถึง ส่วนที่เคลื่อนไหวของสถานภาพ โดยทั่วไปสมาชิกของสังคมมักแสดงบทบาทตามสถานภาพของแต่ละคนในสังคมที่ตนสังกัดอยู่เสมอ ซึ่งก็คือ พฤติกรรมหรือการประพฤติปฏิบัติของคนที่เป็นเจ้าของสถานภาพพิเศษนั้น หรือการประพฤติปฏิบัติตามสถานภาพ

การพัฒนาด้านการเกษตร หมายถึง กระบวนการใดๆ ที่กระทำโดยความตั้งใจที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเกษตรให้ดีขึ้น

บทบาทต่อการพัฒนาด้านการเกษตร หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตามสถานภาพของตนเองเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาด้านการเกษตร

โครงสร้างทางสังคม หมายถึง โครงสร้างหลักที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งประกอบด้วย บรรทัดฐานทางสังคม วิถีชาวบ้าน ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่มีอยู่ในสังคม รวมทั้งกฎหมาย ที่สังคมปฏิบัติตาม

กลุ่มเกษตรกร หมายถึง คณะบุคคลที่รวมกันดำเนินกิจกรรมการเกษตร โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในหมู่บ้านสันคะยอม ซึ่งก็คือกลุ่มศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน กลุ่มผู้เลี้ยงสุกร และกลุ่มเลี้ยงโคสันคะยอม

กลุ่มแม่บ้าน หมายถึง กลุ่มผู้หญิงในหมู่บ้านสันคะยอมที่ประกอบอาชีพทางการเกษตร มารวมกันดำเนินกิจการต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต หมายถึง กลุ่มบุคคลในหมู่บ้านสันคะยอมที่มารวมตัวกัน ออมเงิน โดยมีการให้สมาชิกกู้ยืมเงินเพื่อไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาทาง ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งสมาชิกของกลุ่มที่ขี้ม ไปจะต้องคืนทุนภายใต้เงื่อนไขที่ กำหนดไว้ในสัญญา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved